

Problematika dětských práv a komerčního sexuálního zneužívání dětí u nás a ve světě

J. Dunovský

M. Mitlöhner

K. Hejč

J. Hanušová-Tlačilová

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

„Rádi bychom poděkovali programu Phare, Nadaci Naše Dítě, Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu, Ministerstvu vnitra ČR, a Vzdělávacímu institutu ochrany dětí, bez jejichž podpory by nebylo možné tuto knihu vydat.“

Kolektiv autorů

VZDĚLÁVACÍ INSTITUT
OCHRANY DĚTÍ

AGIS 2004

With financial support from the AGIS Programme
European Commission - Directorate General Justice
and Home Affairs

Obsah

Předmluva	9
1. Úvod (<i>J. Dunovský</i>)	11
2. Vývoj poznávání a současná situace komerčního sexuálního zneužívání dětí ve světě a u nás (<i>J. Dunovský</i>)	15
2.1 Vývoj právního vztahu rodičů a dětí	15
2.2 Dítě a jeho práva v základních mezinárodních dohodách	16
2.2.1 První dohody o právech dítěte	16
2.2.2 Úmluva o právech dítěte z roku 1989	17
2.2.3 Ublíživání dítěti	17
2.2.4 Vývoj, identifikace a formy úmyslného ublížování dětem	18
2.2.5 Komerční sexuální zneužívání dětí	20
2.2.6 Závěr	31
3. Analýza a komparace mezinárodních dokumentů v oblasti boje proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí (<i>K. Hejč</i>)	33
4. Analýza vnitrostátní legislativy ve vztahu k syndromu zneužívaného a zanedbávaného dítěte a komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí (<i>M. Mitlöhner</i>)	61
4.1 Teoretická východiska a výklad základních pojmů	61
4.2 Platná právní úprava	65
5. Péče o děti ve zvlášť obtížných situacích ve Francii a ve Švédsku (<i>J. Dunovský, K. Hejč</i>)	75
5.1 Francie (<i>J. Dunovský</i>)	75
5.1.1 Vývoj péče o děti a rodinu ve Francii	75
5.1.2 Současná situace péče o rodinu a děti ve Francii a její uspořádání	76
5.1.3 Generální rada a její činnost	76
5.1.4 Francouzská legislativa ve prospěch dítěte a jeho ochrany	77
5.1.5 Ohlašovací povinnost syndromu CAN a CSA	78
5.1.6 Ministerstvo vnitra Francouzské republiky jako ochránce dětských práv	78
5.1.7 Návštěva Ministerstva zahraničních věcí Francouzské republiky	79
5.1.8 Násilí v rodině a dětská prostituce pohledem Ministerstva rodiny, zdraví, mládeže a postižených Francouzské republiky	79
5.1.9 Veřejný obhájce dětských práv ve Francii a jeho činnost	80
5.1.10 Psychoterapeutické centrum pro děti s CAN	81
5.1.11 Celkový postoj k syndromu CSA a CSEC ve Francii a jinde	81
5.1.12 Základní přístupy a principy boje proti CSA a CSEC	82
5.1.13 Komplexní péče o dítě s CSA	83

5.1.14	Sociální práce s oběťmi CSEC v České republice	83
5.1.15	Monitoring syndromu CSA a CSEC a jeho problémy	84
5.1.16	Srovnání péče o děti ve Francii a v České republice	84
5.1.17	Doporučení pro péči o dítě v České republice	87
5.1.18	Závěr	88
5.2	Švédsko (<i>K. Hejč</i>)	89
5.2.1	Vývoj a stav švédské legislativy	89
5.2.2	Legislativa Švédska a České republiky	92

6. Péče o komerčně sexuálně zneužívané děti ve vztahu k mezinárodním

a národním dokumentům, úmluvám, dohodách a setkáním (<i>J. Dunovský</i>)	95
6.1 Úmluva o právech dítěte ve vztahu k CSA a CSEC	95
6.1.1 Přímé zasažení dítěte CSA podle Úmluvy	95
6.1.2 Nepřímé zasažení CSA podle Úmluvy	96
6.1.3 Úmluva o právech dítěte jako vstup pro poznávání a řešení syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, zvláště pak sexuálně zneužívaného	97
6.2 Vznik mezinárodního hnutí ECPAT	99
6.3 Zvláštní zpravodajka pro obchod s dětmi, dětskou prostitucí a pornografií	100
6.4 Tři nejdůležitější katalyzátory boje proti CSEC	101
6.4.1 Doporučení Zvláštní zpravodajky pro boj proti CSEC na národní a komunitní úrovni	102
6.5 První Světový kongres proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí ve Stockholmu v srpnu 1996	102
6.5.1 Deklarace stockholmského kongresu	103
6.5.2 Agenda či Plán akcí proti CSEC	104
6.6 Světový kongres ve Stockholmu – zásadní obrat boje proti CSEC	105
6.6.1 Metodologické problémy v komplexní péči o dítě, zvláště ve vztahu k CSEC	105
6.6.2 Kriminalizace CSEC a některé „aféry“ v péči o děti s CSEC	107
6.7 Příprava Národního plánu boje proti CSEC	108
6.7.1 Národní plán proti CSEC v České republice	108
6.7.2 První Národní plán boje proti CSEC	110
6.7.3 „Vlastní“ 2. Národní plán boje proti CSEC	116
6.7.4 Poradní komise Ministerstva vnitra ČR k řešení problematiky obchodu se ženami a CSEC	117
6.7.5 Plnění Národního plánu boje proti CSEC a jeho aktualizace na další období	117
6.8 Druhý Světový kongres proti obchodu s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii v Jokohamě v roce 2001	118
6.8.1 K některým právním a organizačním požadavkům a problémům pro jurisdikci České republiky ve vztahu k boji proti CSEC	119
6.8.2 Internet a dětská pornografie	120
6.8.3 Jokohamský globální závazek 2001	121
6.9 Závěr	123

7. Syndrom CSEC ve vztahu k 2. Opčnímu protokolu OSN o obchodování s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii (J. Dunovský)	127
7.1 Mezinárodní spolupráce v boji proti CSEC	127
7.2 Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o obchodování s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii	128
7.2.1 Obsah 2. OP	129
7.2.2 Přijetí, nebo nepřijetí 2. OP Českou republikou	131
7.3 Závěr	132
8. Monitoring komerčního sexuálního zneužívání dětí v České republice (J. Hanušová-Tlačilová)	133
8.1 Úvod	133
8.2 Komerční sexuální zneužívání dětí (CSEC) a jeho vývoj	134
8.3 Pornografie	136
8.3.1 Obecné poznatky	136
8.3.2 Dětská pornografie	137
8.4 Prostituce	137
8.4.1 Obecné poznatky k prostituci	137
8.4.2 Rizika prostituce	138
8.4.3 Dětská prostituce	138
8.4.4 Dětská prostituce v České republice	139
8.5 Sexuální turistika	140
8.6 Terapie dětí zasažených syndromem CSEC	141
8.7 Specifické rysy sy CSEC	141
8.8 Trestně právní úprava sy CSEC	141
8.9 Prevence	142
8.10 Praktická část	142
8.11 Závěr	147
9. Závěrečná doporučení (kolektiv autorů)	149
10. Jokohamský globální závazek 2001	155
11. Souhrn a závěr (J. Dunovský)	159
Podkladové a doplňující texty řešitelů výzkumného projektu MZV ČR č. RB 3/30/02, 50 – 02	161
Úvod	163
1. Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc.	163
1.1 Dunovský, J.: Dítě a jeho pojetí podle definice obsažené v 1. článku Úmluvy o právech dítěte z roku 1989	163
1.2 Dunovský, J.: Plnění Úmluvy o právech dítěte v ČR podle hodnocení Výboru OSN pro dětská práva	167
1.3 Dunovský, J.: Péče o dítě a rodinu v tísní – systémové řešení problému	175

1.4 Dunovský, J.: Ochrana dětí v České republice a Úmluva o právech dítěte	182
1.5 Dunovský, J.: Návrh na zřízení Dětského krizového centra pro péči o děti a rodiny v tísni v Jihočeském kraji	190
1.6 Dunovský, J.: Základní principy a postupy při zřizování a činnosti Dětského krizového centra v Českých Budějovicích	195
2. JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.	201
2.1 Mitlöhner, M.: Právní aspekty pohlavního zneužívání	201
2.2 Mitlöhner, M.: Svádění k pohlavnímu styku podle § 217a tr. zákona	207
2.3 Mitlöhner, M.: Prevence komerčního sexuálního zneužívání dětí jako součást sexuální výchovy	212
3. Mgr. Karel Hejč	222
3.1 Hejč, K.: Švédský trestní zákoník (výtah týkající se sexuálního zneužívání dětí)	222
4. Jaroslava Hanušová-Tlačilová	226
4.1 Sexuální zneužívání dětí – oběti a pachatelé	226
Seznam užívaných zkratk a jejich význam	245
Věcný rejstřík	247
Jmenný rejstřík	251

Předmluva

Je mi velkou ctí, že jsem byl prvním a hlavním autorem této publikace požádán o napsání předmluvy. Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc. je totiž částečně mým učitelem, především v oboru sociální pediatrie. Ve svém vědeckém životě měl tu výhodu, že dokázal jako první vystihnout to, co je nejdůležitější a potřebné a kde je nutné řešit aktuální problém. Byl spoluzakladatelem dětských SOS vesniček v době, kdy v Československu nebylo nutné „řešit“ sociální problémy, neboť „nebyly“. Později definoval syndrom CAN a rozpracoval jeho teoretickou i praktickou část v podmínkách České republiky. Když už se zdálo, že není v české sociální pediatrii co nového řešit, je to opět on, kdo naléhavě upozorňuje na nový společenský fenomén, rodící se po otevření hranic, a zabývá se jím. Jde o komerční zneužívání dětí.

Nemohu však nezpomenout další spoluautory. Jsou jimi významní odborníci v dané problematice, včetně studentky doktorského studijního programu na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Mgr. Jaroslavy Hanušové–Tlačilové. Velký dík patří rovněž sponzorům této publikace a Ing. Evě Ježkové a PhDr. Janu Vitoňovi, kteří publikaci připravili.

Publikaci přeji hodně úspěchů a dostatek čtenářů. Autoři salve.

V Českých Budějovicích 20. 8. 2004

Prof. MUDr. Miloš Velemínský, CSc,
děkan Zdravotně sociální fakulty
Jihočeské univerzity

1. Úvod

(J. Dunovský)

Úmluva o právech dítěte z roku 1989 přinesla zásadní změny v přístupech k péči o dítě ve světě i v každé jednotlivé zemi, jež ji přijala jako svůj závažný dokument. Odpovídá nejenom současným teoretickým poznatkům o potřebách, požadavcích a z nich vyplývajících právech dítěte, ale i praktickému ovlivňování a vlastní realizaci této péče. Ta spočívá především v zjišťování a posuzování nejlepšího zájmu a prospěchu dítěte, optimálního rozvoje všech jeho sil a schopností, nediskriminaci, společenské participaci a všestranné ochrany a pomoci při životních nepřízních dítěte i jeho rodiny a samozřejmě dalších požadavků na naplňování práv dítěte.

Ochrana a pomoc dítěti je nejstarším principem péče o dítě a uspokojování jeho základních potřeb při uvědomění si jeho vývojové proměnlivosti a zvláštní zranitelnosti. Při tom je třeba brát v úvahu jeho rozvíjející se identitu jak v oblasti tělesné, duševní, tak posléze sociální a právní.

Z hlediska historického vznikají tyto nové přístupy k péči o dítě, jejich racionální zdůvodnění a praktické prosazování až s příchodem osvícenství. To se stává základem a východiskem pro významné sociální a právní změny i nové vztahy mezi lidmi, při nichž samozřejmě nebylo možno pominout nové, demokratickému vývoji společnosti odpovídající postavení dítěte. Nebylo možno pominout ani nutnost vytvářet nové principy a způsoby péče o ně, které vycházely z celkového pozitivního přístupu k dítěti (J. J. Rousseau a H. Pestalozzi).

To se pak promítlo do vývoje vztahu společnosti k dítěti v následujících stoletích, do poznávání jeho vývoje v normálních podmínkách a hlavně pak v podmínkách patologických (v bídě, hladu, těžké tělesné práci, v jeho nepříznivém zdravotním stavu a vývoji, tělesném i duševním utrpení atd.). Odráželo se to také v objektivizování jeho potřeb za vzniku celé řady nových disciplín a angažování se v již existujících pozitivním směrem k dítěti a řešení jeho případné nepříznivé situace.

To vše vyúsťovalo do prvních, byť dílčích formulací práv dítěte (např. tzv. dětské zákony – *Childrens' Acts* v Anglii, přijímané během celého 19. století a zakazující postupně různé formy a délku dětské práce až k jejímu úplnému zákazu).

Zde nebylo již možno obejít mezinárodní součinnost. Proto se na konci 19. a v 1. polovině 20. století vyvíjí snaha prosadit řešení této problematiky na internacionální úrovni. Tyto snahy výrazně podpořil vznik 1. mezinárodního společenství národů, Společnosti národů, v jejíž agendě se brzy objevila snaha zajistit co nejlepší prospěch a zájem pro každé dítě a hlavně ochranu a pomoc dítěti jakkoli ohroženému nebo trpícímu (*Ženevská deklarace práv dítěte, 1924*). Po založení Organizace spojených národů se přijímá vedle dílčích opatření ve vztahu k dítěti i nová mezinárodní dohoda o právech dítěte (*Charta práv dítěte, 1959*).

Avšak teprve až Úmluva o právech dítěte z roku 1989 plně začlenila významné poznatky o dítěti a jeho vývoji, hlavní principy péče o dítě do komplexní péče o ně, i do jeho postavení ve společnosti jako jejího plnoprávného člena. Současně chápe potřeby každého dítěte jako jeho požadavky na optimální vývoj, jež pak formuluje jako jeho práva.

Tak mají děti právo na všestranný, optimální vývoj a péči, zajišťovanou zásadně a v první řadě jejich rodinou. V souvislosti s právem na vlastní názor, jsou-li schopny jej již formulovat, získávají právo i na společenskou participaci. A zvláště právo na ochranu, pomoc a podporu, dostávají-li se z jakýchkoli důvodů do nějaké tísně a jsou-li jakkoli ohrožovány, poškozovány či již poškozeny.

Tyto děti se výstižně označují jako děti žijící ve zvlášť nepříznivých podmínkách či situacích. Tvoří významný podíl (až jednu třetinu – záleží na kritériích) v dětské populaci.

Mezi ně se řadí i děti týrané, zneužívané a zanedbávané. Jejich problematika byla racionálně poznávána, popisována a řešena až od poloviny minulého století. Pro svou závažnost a četnost, obtížné poznávání, léčení a rehabilitaci se dostala do centra pozornosti řady odborníků v péči o dítě s důsledky pro legislativu i exekutivu státních orgánů i klinickou práci zajišťovanou nejčastěji nestátními, dobrovolnými orgány. Současně se stal tento fenomén, tzv. syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte (Child Abuse and Neglect, dále jen „CAN“), jistým modelem či návrhem způsobů a postupů, jak řešit problematiku v oblasti jiných skupin dětí ve zvlášť obtížných situacích.

Syndromem týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte rozumíme jakoukoli nenáhodnou, preventabilní, vědomou, někdy i nevědomou činnost rodičů, vychovatelů nebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelná nebo odmítaná a poškozuje tělesný, duševní a společenský stav i vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt. Do tohoto krajně nepříznivého společenského fenoménu se řadí nyní i sexuální zneužívání dětí – Child Sexual Abuse (dále jen CSA). Podle definice Rady Evropy z roku 1992 se jím rozumí každé nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoli sexuální dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoli, komu je dítě svěřeno do péče, nebo kýmkoli, kdo se s dítětem dostal do nějakého styku.

Jeho mimořádná závažnost v rámci CAN se začala projevovat zvláště od 70. let 20. století, a to ve všech formách a projevech. Nejzávažnější z nich se ukázalo v 80. a 90. letech komerční sexuální zneužívání dětí či jejich exploatace (Child Sexual Exploitation of Children, dále jen CSEC). V té době se odborná i laická pozornost začala intenzivněji věnovat této závažné problematice. A to jak z hlediska relativně vysoké incidence a prevalence tohoto jevu v různých zemích světa i některých kontinentech, tak z hlediska jeho závažného nebezpečí pro stav a celkový vývoj zasaženého dítěte. Bývá také oprávněně spojován s celou řadou asociálních a antisociálních jevů – ať v příčinných, sousledných nebo následných souvislostech. To akcentuje tuto nepříznivou situaci a její důsledky nejen pro rodinu dítěte, ale v podstatě i pro celou společnost. Tyto skutečnosti ukázaly na nutnost postavit se proti tomuto mnohotvarému, krajně negativnímu jevu a soustředěně proti němu bojovat.

Jeho poznávání vycházelo ze sběru klinických poznatků, praktických zkušeností a jejich analýz. Na ně navazovaly nejrůznější pojaté studie – od případové práce až k regionální, osvětlující mimo jiné složitost diagnostiky tohoto nepříznivého fenoménu, stanovení jeho přesné, široce pojaté diagnózy a prognózy. A jim odpovídající náležitá komplexní terapie a rehabilitace v návaznosti na sociálně právní, a vyžaduje-li to povaha činu, i trestně právní řízení. To vše v rámci interdisciplinární, mezioborové péče o takové děti.

Její důležitou součástí je všestranná prevence, schopná účinně čelit tomuto závažnému společenskému zlu, a to na všech úrovních a všemi způsoby. Nikoli bezvýznamná se jeví nedostatečnost v detekci a sledování výskytu tohoto jevu a jednotlivých jeho forem. Z toho vyplývá také nutnost věrohodného monitoringu.

Vedle interdisciplinárně pojatého vědeckého i klinického úsilí je i zde, pro mimořádnou závažnost tohoto fenoménu a jeho internacionální rozměr, nezbytná mezinárodní spolupráce. V tomto případě byla iniciována a úspěšně rozvíjena první mezinárodní nevládní organizací ECPAT (End of Child Prostitution of Asian Tourism). Ta se také podílela na 1. i 2. světovém kongresu, zaměřeném proti CSEC (Stockholm 1996 a Jokohama 2001). Mimo těchto dvou významných světových setkání se uskutečnila řada kontinentálních, regionálních i národních konferencí a porad, na nichž byla většinou přijata řada závažných strategií, opatření a postupů, jak vymýtit tento fenomén či jej alespoň omezit.

Zatímco stockholmský světový kongres upozornil důrazným způsobem na tento jev a vyzval k intenzivní spolupráci všechny země, především v oblasti tvorby vlastních akčních programů k boji proti tomuto zlu, jokohamské světové shromáždění celkově zhodnotilo dosavadní vývoj aktivit v boji proti CSEC od stockholmského setkání a jeho výsledky. Současně vyzvalo k hledání dalších cest a jejich realizaci proti tomuto fenoménu.

Z nich nejvýznamnější se stala nutnost přijetí v roce 2000 vypracovaného 2. Opčního protokolu k Úmluvě o právech dítěte o obchodu s dětmi, dětské prostituci a dětské pornografii (dále jen 2. OP) o boji proti těmto formám komerčního sexuálního zneužívání dětí. To se zde přesně definovalo, přičemž se jeho problematika rozšířila o obchod s dětmi i bez sexuálního kontextu. A tak se do obchodování s dětmi řadí i další komerční aktivity, počínaje obchodem s dětmi za účelem ilegálního osvojení a konče únosy dětí pro získání jejich orgánů k transplantaci.

V souvislosti s projednáváním přijetí 2. OP OSN se v České republice objevilo, proti drtivé většině členských zemí OSN, jež se k Protokolu již připojily, odmítavé stanovisko. To zabráňuje České republice již 4 roky tento závažný dokument přijmout a začlenit jej do své jurisdikce a implementovat jej do celkové péče o dítě takto ohrožené či zasažené, aniž by byly známy důvody, proč tomu tak je. Protože Ministerstvo zahraničních věcí ČR považuje tyto rozpory v přístupech k 2. OP za jakýsi handicap, který poškozují image České republiky jako země s dobrou profilací směrem k lidským právům, rozhodlo se vypsát svůj výzkumný projekt na téma „Problematika dětských práv v České republice s přihlédnutím k fenoménu CSEC“.

Projekt by měl zhodnotit především situaci mezinárodních standardů v dané oblasti a stav vnitrostátní legislativy. Vedle toho by měla být zhodnocena praktická a legislativní situace v zemích, které již k 2. OP přistoupily, s následnou srovnávací analýzou, která by vyústila v jasná doporučení českému právnímu řádu a současně by definovala problematické body současné situace v České republice. Zmíněná doporučení by se měla projevit i v možnostech, jak české problémy řešit v praxi.

Tohoto úkolu se ujala po dohodě s vědeckou radou Ministerstva zahraničních věcí ČR Zdravotně sociální fakulta JČU v Českých Budějovicích. Odpovědným pracovníkem (vedoucím řešitelského týmu) se stal prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc., členy výzkumného týmu pak odborník pro mezinárodní právo a odborník pro vnitrostátní právo a několik dalších pracovníků na smlouvy o činnosti. Vzhledem k závažné pro-

blematicke monitoringu tohoto jednoho z nejnepříznivějších současných sociálních fenoménů a jeho závažných nedostatků byla přizvána k spolupráci v této oblasti angažovaná absolventka Zdravotně sociální fakulty.

Výzkum byl rozvržen plánem práce od září 2002 do května 2003. Byl vypracován harmonogram práce při plném respektování požadavků na výzkumný projekt, stanoveny okruhy zkoumané problematiky, dohodnuty země, které by byly navštíveny (Švédsko a Francie). Postupně ve shodě s plánem práce byly pak jednotlivé úkoly plněny a konfrontovány se zúčastněnými resorty i odborníky.

Významnou pomocí pro posouzení celé situace byla 2. periodická zpráva ČR o implementaci Úmluvy o právech dítěte a její hodnocení Výborem OSN pro práva dítěte. Důležitá byla také zpráva vládní delegace na jokohamském světovém kongresu a Globální závazek Jokohama 2001.

Významné podkladové a doplňující texty řešitelů výzkumného projektu jsou uvedeny v příloze knihy. Velká část z nich již byla otisknuta v odborné literatuře.

Při ukončování této studie jsme nepředpokládali její publikaci knižní formou. Proto jsme shrnutí této práce publikovali v časopisu Zdravotnictví a právo (2/2004). Mezitím se však ukázal velký zájem o tuto práci a díky podpoře již uvedených organizací, za souhlasu nakladatelství ORAC jsme vydali tuto knihu.

2. Vývoj poznávání a současná situace komerčního sexuálního zneužívání dětí ve světě a u nás

(J. Dunovský)

Často bývá 20. století označováno jako století dítěte či jako století objevování dítěte a dětství. To proto, že se odborná i laická veřejnost začala soustřeďovat na poznávání nepříznivých stavů v životě a vývoji dítěte, způsobených většinou neadekvátním chováním dospělých kolem něj a nepříznivými podněty zvenčí – ať již nenáhodně nebo s úmyslem. A to hlavně tam, kde bylo riziko ubližování dítěti největší – což je bohužel paradoxně v rodině. Současně se tato pozornost soustřeďovala na zlepšování celkové péče o děti.

Dělo se tak v rámci poznávání a definování potřeb a požadavků dítěte a snahy adekvátně je uspokojovat. Na tomto základě se pak formulovala postupně práva dítěte jak na úrovni národní, tak mezinárodní, především však ve vztahu rodiče–dítě. Ten zde sehrává zvláštní roli.

2.1 Vývoj právního vztahu rodičů a dětí

V tomto procesu bylo nutno překonat v první řadě představu o dítěti jako pouhém objektu a absolutní otcovské moci v rodině, jež pramenila z dávného starověku. Tehdy s dítětem mohl otec jakkoli manipulovat, mohl jej zabít, odložit do džungle, shodit ze skály, prodat do otroctví apod. Křesťanství přiznalo dítěti duši a charakter lidské bytosti. Současně zakázalo zabíjet děti, když se ve 4. století našeho letopočtu stalo státním náboženstvím.

Přes tento zákaz však stále přetrvávala v dalších etapách vývoje lidstva a vztahu rodiče–dítě **otcovská moc**, ačkoli její intenzita postupně slábla. U nás tomu tak bylo až do roku 1949, kdy zrovnoprávnění otce i matky přineslo nové označení vztahu mezi rodiči a dětmi – **rodičovská moc**. Tento vztah rodičů a dětí byl až do této doby stále vázán na moc rodičů nad dětmi, a to i po stránce obsahové. Vlivem Charty práv dítěte z roku 1959 byla u nás přijata v novém zákoně o rodině odlišná formulace tohoto vztahu – **práva a povinnosti rodičů**.

V poslední úpravě tohoto zákona je vztah rodičů a dětí vyjádřen jako **rodičovská odpovědnost**. Stalo se tak pod vlivem Úmluvy o právech dítěte z roku 1989, jež přináší dítěti řadu nových práv. Nejvýznamnější z nich je jeho právo na co nejlepší zájem o ně, jež je třeba současně chápat jako prioritu v péči společnosti o dítě. Dále je to právo na co nejlepší jeho prospěch a vývoj, právo nebyť jakkoli diskriminováno a právo na dosažení plné rovnosti a právní subjektivity v souladu s Listinou základních práv a svobod a nikoli naposledy právo na společenskou participaci a řada dalších, tak jak je vyjmenovává či určuje Úmluva o právech dítěte. Uvedená charakteristika právního vztahu rodiče (otec) a dětí je výsledkem neustále se měnícího života společnosti a jejích jednotlivých skupin a reakcí na ně. Důležitou roli zde hrají i stále více se prosazující demokratické principy v jejím vývoji. Ty se nemohly vyhnout ani

nejrůznějšímu ubližování dítěti, jeho zneužívání ve společnosti, poruchám jeho vývoje i účinné pomoci a podpoře pro něj, jestliže se dostalo do nějaké zvláště nepříznivé situace. Zásadní změny v chápání dítěte a dětství v přístupech k němu a odpovědnosti společnosti za jeho blaho přineslo 18. století v rámci osvícenství (Rolland, R., 1948; Steffen, K., 1939). Nelze ovšem pominout předzvěst těchto změn v poznávání dítěte a v péči o něj, které téměř 100 let předtím přinesl J. A. Komenský.

Teprve však 19. století definitivně zajišťuje tyto nové trendy v chápání a postavení dítěte ve společnosti, ve stále racionálnějších poznávání dítěte a jeho vývoje. A to jak v normálních podmínkách, tak v podmínkách patologických (v bídě, hladu, těžké tělesné práci, v jeho nepříznivém zdravotním stavu a vývoji, tělesném a duševním utrpení atd.). To vše vyúsťovalo do prvních, byť dílčích formulací práv dítěte (např. tzv. dětské zákony – Childrens' Acts v Anglii, zakazujících postupně různé formy dětské práce až k jejímu plnému zákazu).

Zvláštní zřetel byl přitom věnován problematice dětí ve zvlášť obtížných situacích, způsobovaných nejrůznějšími endogenními i exogenními příčinami, hledáním a nalézáním způsobů, jak je řešit. Rozhodujícím principem pro úspěch tohoto úsilí se staly interdisciplinární přístupy především oborů, angažujících se v péči o dítě včetně rozvíjejících se aktivit dobrovolných a charitativních, zaměřených na pomoc a podporu různě potřebných dětí a mladistvých (Peiper, A., 1996; Dunovský, J. et al., 1999).

2.2 Dítě a jeho práva v základních mezinárodních dohodách

Postupně vznikající národní i mezinárodní organizace a instituce iniciovaly a prosazovaly rozvoj a zkvalitnění péče o dítě a jeho ochranu. To také zakotvily v nejrůznějších úmluvách, dokumentech i doporučeních. Snad prvním takovým mezinárodním dokumentem, týkajícím se ochrany dítěte, bylo vyhlášení zákazu dětské práce, přijaté ke konci 19. století Všeobecnou konfederací práce. Tento zákaz svým způsobem předznamenal ohromný rozvoj péče o dítě ve 20. století (Červinková–Riegrová, M., 1894).

2.2.1 První dohody o právech dítěte

V roce 1924 byla v Ženevě přijata **Deklarace práv dítěte**, zavazující státy, jež k ní přistoupily, poskytovat všem dětem co nejlepší péči, rozvoj a ochranu, dostaly-li by se do jakkoli nepříznivé situace. Dítěti by se takové pomoci mělo dostat vždy jako prvnímu.

V roce 1959 Spojené národy schválily **Chartu práv dítěte**, jež se cíleně zaměřovala na prosazování optimálního vývoje každého dítěte a jeho ochrany. Každé dítě má mít zajištěno ke svému plnému rozvoji dostatek lásky a porozumění především v péči vlastních rodičů. Není-li to možné, stát toto právo musí náležitě uspokojit. Zvláštní ustanovení (celkem z deseti) jsou věnována právům dítěte na ochranu před jakýmkoli zneužíváním, ubližováním, vykořisťováním a zanedbáváním, obchodem s ním a jeho diskriminací. Charta – v podstatě jako první z právních dokumentů – zmiňuje i význam prenatálního, perinatálního a postnatálního období a kvalitní péči o plod a dítě, a též péči o matku před narozením a po narození dítěte.

Tento závažný mezinárodní dokument významně ovlivnil tehdy připravovaný československý zákon o rodině, přijatý v roce 1963, přisuzující mimo jiné proti tehdejší ideologii první a rozhodující odpovědnost rodičů a rodiny za dítě (*Dunovský, J et al., 1999*).

2.2.2 Úmluva o právech dítěte z roku 1989

V roce 1989 přijaly Spojené národy Úmluvu o právech dítěte, jež přiznává dětem na celém světě plná lidská práva a zavazuje účastnické státy k právnímu zakotvení těchto základních práv dětí do vlastního zákonodárství. Jde o obsažný dokument, který shrnuje dosavadní, stále dokonalejší a hlubší poznání o stavu a vývoji dítěte v normě i patologii, o jeho potřebách a požadavcích, jež musí být adekvátně uspokojovány. Nezapomíná ani na povinnosti rodičů náležitě pečovat a vychovávat své děti, ani na povinnosti státu jim v tomto úsilí pomáhat. A to hlavně tam, kde se **nemohou, neumějí nebo nechťejí o své děti starat**. Povinnosti rodičů i státu se totiž současně stávají právy dítěte, jež jsou v plném souladu s právy, obsaženými v Listině základních práv a svobod (*Dunovský, J et al., 1999*).

Úmluva se tak zabývá naplňováním v ní stanovených práv všech dětí, jejich spravedlivým prosazováním a rozšiřováním. Jde při tom v podstatě o 4 okruhy:

- práva statutární,
- práva na rozvoj a přežití,
- práva na společenskou participaci,
- práva na plnou ochranu.

Ta se týkají všech dětí a zvláště těch, jež jsou jakkoli ohroženy či postiženy. Tedy dětí ocitajících či ocitnuvších se ve zvlášť nepříznivých situacích. Mezi ně patří i děti, o které se zajímá tato studie. Proto jim bude v dalších částech věnována zvýšená pozornost (*Peiper, A., 1966*).

2.2.3 Ublížování dítěti

Jednou z nejzávažnějších skupin ohrožených a postižených dětí byly a jsou děti, s nimiž je úmyslně špatně zacházeno a je jim nejrůznějším způsobem ublížováno. Jsou týrány, zneužívány, zanedbávány i vykořisťovány (*Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z., 1995*). Stále častěji se začaly objevovat v klientele lékařů, sociálních pracovníků, psychologů a pracovníků orgánů činných v trestním řízení. Následně pak v hodnocení situace dětí ve světě i v různých zemích, včetně naší. Svědčí o tom pravidelně jednou za rok vydávané Zprávy o stavu dětí ve světě (UNICEF). U nás se touto problematikou zabývali Kovařík a Kukla, když ji uvedli jako závažný problém ve své rozsáhlé práci *Situační analýza dětí v České republice* (*Kovařík, J., Kukla, L., 1996*) v roce 1996. Byla vydána Českým výborem pro UNICEF. Jde o velmi podrobnou a neobyčejně informativní, cennou publikaci, z níž je ještě dnes možno čerpat. Byla první, bohužel však do dnešního dne poslední.

2.2.4 Vývoj, identifikace a formy úmyslného ubližování dětem

V polovině 20. století si rentgenologové, ortopedové a chirurgové začali všimnout závažných somatických poškození dětí, způsobených zjevně jinak než nahodilým úrazovým dějem – tedy záměrně. Nazvali tato poškození (zlomeniny, popáleniny, různé rány, krvácení nejružnějšího druhu i smrt) „**neúrazovými zraněními**“. Šetření nejčastěji odhalila jako původce tohoto úmyslného ubližování dítěti – na tehdejší dobu překvapivě – některého ze členů vlastní rodiny dítěte.

Američan Dr. Kempe v roce 1962 na základě rozsáhlého výzkumu dětí, zasažených takovými zraněními, nazval tento jev „**syndromem bitého či týraného dítěte**“ (Battered Child Syndrom). Zasloužil se při tom o prosazení prevence tohoto jevu a hlavně jeho povinného hlášení, vztahujícího se i na soukromé praxe lékařů – jev v Americe dosud nevídaný – nazvaný „Battered Child Law“.

V krátké době se rozvinul široký výzkum v řadě zemí, který ukazoval na jedné straně úzkou souvislost tělesného týrání s psychickým a naopak, na straně druhé týrání s úmyslnou (nebo též neúmyslnou) ne-péčí rodičů o dítě – tedy zanedbáváním. Brzy se ukázalo, že toto propojení se vztahuje i na sexuální oblast života dítěte, tedy na jeho sexuální zneužívání v jakékoli podobě.

V bývalém Československu začaly studie této problematiky až v 70. letech. První pracovní schůze Československé pediatrické společnosti na toto téma se konala v roce 1970 v Pardubicích pod vedením prof. Ringela (*Ringel, J., 1971*) a pak až za 10 let v Praze. To již ve světě pracovala intenzivně Mezinárodní společnost pro prevenci CAN (ISPCAN) a vznikala řada dalších, nejčastěji národních nebo regionálních organizací. U nás dosud nebylo takové společenství založeno, i když v roce 1993 (*Sborník abstrakt 3. evropské konference o týraném a zneužívaném a zanedbávaném dítěti, 1993*) byla v Praze uspořádána 3. evropská konference věnovaná syndromu CAN. To se již také u nás začala posilovat základní orientace od týraných a zanedbávaných dětí k dětem sexuálně zneužívaným (CSA), jejichž problematika jak z hlediska výskytu, tak z hlediska závažnosti vystoupila neobyčejně do popředí. Současně se začal tento fenomén projevat stále jasněji jako jeden z nejnebezpečnějších jevů v péči o děti vůbec.

V procesu poznávání příčin a projevů špatného zacházení s dětmi, které může mnohdy vést až k jejich smrti, převážně však k jejich tělesnému, duševnímu a společenskému poškození či neprospívání, se začaly hledat způsoby a cesty, jak takovému zacházení s dětmi zabránit. Zvláště tehdy, není-li takové zacházení dostatečně zjevné. Dále jak děti léčit, popřípadě rehabilitovat. A samozřejmě jak špatnému zacházení předcházet. Ubližování dítěti je většinou způsobeno mnoha příčinami a mechanismy, často různě zřetěženými a propojenými. Mnohdy však i sobě kontradiktorickými (zvláště v oblasti sexuální).

Ubližování dítěti má rozsáhlou symptomatologii, má mnoho forem a způsobů. Nejčastěji se odehrává v dysfunkčních a afunkčních rodinách. To jsou také všechno důvody pro to, aby detekce a diagnostika ubližování dítěti a jeho řešení byly usku-tečňovány na multidisciplinárních, mezioborových a komplexních principech.

Jak již bylo naznačeno, v minulosti se běžně zacházelo s dětmi velmi krutě jako s objektem či majetkem v rámci mocenského postavení otce a posléze obou rodičů, aniž to bylo chápáno jako něco nemorálního. Teprve koncem 19. století se tohoto problému začínají ujmát filantropové, zvláště lékaři, kněží, učitelé a právníci. Za-